

MANUEL GOROSTIDI ETA BONIFAZIO ETXEGARAI: EUSKARA, LEGE ETA EPAITEGIETAN

Azken urteotan pil-pilekoa dugu euskararen auzia. Gero eta sarriago entzun ohi ditugu, nonahi eta noiznahi, euskara epaitegietan eta abarrekoetan erabiltzeko oihuak. Etengabe datoz eskeak halakoetan euskaraz jarduteko. Edu bereko erantzunak, hala ere, ez beti.

Gora-goraka datorkigu lege esparrua euskararen uhinean. Aspalditik dugu euskara, lotsa kenduta eta erdarazko legearen *sancta sanctorum* delako horretan ate joka.

Ate jotze horretan badirudi egunotako zereginak direla euskararen historian lehendabizikoak. Hartara, hori esanaz, euskaldunok argiro erakusten dugu gure ezjakintasuna. Izan ere, oraingoek ez bide ezagutzen aurretiazkoak. Haiiek, ostera, sekulako lana egin zuten euren garaian, euskara bera gora baino, maldan behera zihoan hartan.

Beherakada nabari horretan, zeresanik ez, XIX. mendea dugu esanguratsuena, baita ondatzaileena ere, euskararentzat. Ordu arteko foruak, batera zein bestera, ezabatuak ziren, Zuzenbide pribatuko hondar batzuk izan ezik.

XIX. mendeak, jakina denez, Espainiako estatu liberalaren ezarpenarekin batera ekarri zituen, besteak beste, eskola irekiera, hizkuntza nazionalaren zabalkuntza, estatu bateratu ba-

ten administrazioa, botere legegilea eta justizia ere modu batu batean ematea, ahalmen horiek guztiak, estatu horren bazter eta zokondo guztietara barreiatzen zirela.

Euskara, zalantzarik ez, bide horietatik kanpo geratu zen. Tropelka etorri zitzaizkien euskal hiztunei —eta herritar orori— lege, araudi eta abarreko manuak. Tropelka... eta gaztelaniaz zein frantsesez, munduan horrelako gorabeheretan beste hizkuntzarik ez balego bezalaxe. Arin-arineketan egin beharrekoa zen Espainiako batuketa nazionala, bertako inon inolako bereizketarik aintzat hartzeke.

Baziren, alabaina, bereizketa eta ezaugarri apartekodun egoerak XIX. mende azken horretan, hain zuzen ere, eratze lana bukatzen ari zen estatu espainiarrean bertan. Bestera jo gabe, eta lehen esan legez, hizkuntzak eta herriak ziren begi-bistakoa. Katalana, gailegoa, euskara... gogotsu ari ziren berrindartzen, herri horien nortasunaren adierazle.

Bide luze horretan, maiz esan ohi denaren aurka, legelari euskaldunek ez zituzten besterik gabe utzi euskararen defentsa eta babesa. Begi onez ere ikusi ez estatu espainiarraren hizkuntz batuketa hori. Idatzi ere, behin eta berriro idatzi zuten euskarari aitortzekion berari zegokiona, lege eta araudi autuetan.

Ardura handiko gaiak ziren horiek orduko legelariarentzat. Orobat gaurkoentzat. Horrexegatik da bidezkoa ordukoa gogoraraztea, lehen esan bezala, gaurkoa eta gurea lehena delako hori nabarmenegi suerta ez dadin.

Saso hartan ere euskararen aldarrikapena zuten jomuga, gaur egun dugunaren antzeko ildotik ere joanda. Hortaz, GOROSTIDI eta ETXEGARAI euskal legelariak argiro erakusten dute euskaldun letradunek Espainiako estatuaren osaketan azaleratu zuten kezka, euskara bera atzera eta bazterturik izan ez zedin estatu erakunde berrietatik.

Bi-biok gipuzkoarrak ditugu eta XIX–XX. mende bitartekoak. Lehena, MANUEL GOROSTIDI, aspaldikoagoa; bigarrena, BONIFAZIO

ETXEGARAI, oraintsuagokoa. Bion arrangurak, esana dugun moduan, antzekoak: euskara bera lege kontuetan, eta foruetatik bizirik zegoen Zuzenbide pribatu apurra gorde beharra.

Manuel Gorostidi (?–1907)

«Euskal Erria» aldizkariaren laguntzaile eta idazle izan zitzai-
gun MANUEL GOROSTIDI gipuzkoar legelaria. Bertan argitaratu zi-
tuen, maiz-sarri, bere lanak. Haren lumak ekarri zituen zenbait
artikulu euskara eta Foru zuzenbideari buruz. Aipatzekoak, du-
da izpirik gabe, aldizkari hartan agerturiko *Derecho Foral de*
Guipuzcoa (1902), *El Enjuiciamiento criminal en sus relacio-*
nes con el catalán y el euskera (1883) eta *Conservación y pro-*
pagación del bascuence (1885).

Bigarrena izango dugu xede, testu honetan plazaratzen baitu
GOROSTIDI jaunak bere pentsamolde juridikoa.

Ari da gipuzkoarra, ari ere, Espainiako justizi antolamendua-
ren zirkulua itxi zuen azken testu nagusiaz, alegia,
Judiziamendu Kriminaleko 1882. urteko Legeaz.

Legelari gipuzkoarrak ez du ulertzen legearen jarrera. Izan
ere, GOROSTIDIK artoski laburbiltzen du lege berriaren araubi-
dea, hizkuntzen aldetik behinik behin:

*«Ocupándose de la indagatoria y de las declaraciones, precep-
túa el Código en los artículos 398, 440 y 441 que, si el procesa-
do ó el testigo no entendiere ó no hablare el idioma español, se
nombre un intérprete, por cuyo medio se hagan las preguntas y
se reciban sus contestaciones, que podrá dictar por su conduc-
to. En este caso, la declaración deberá consignarse en el proce-
so, en el idioma empleado por el testigo, y traducido á conti-
nuación al español. El intérprete será elegido entre los que
tengan título de tales, si los hubiere en el pueblo; en su defecto,
será nombrado un maestro del correspondiente idioma, y si
tampoco lo hubiere, cualquiera persona que lo sepa.»*

«Si ni aún de esta manera pudiera obtenerse la traducción, y las revelaciones que se esperasen del testigo fuesen importantes, se redactará el pliego de preguntas que bayan de dirijírsele, y se remitirá á la Oficina de Interpretación de lenguas del Ministerio de Estado, para que, con preferencia á todo otro trabajo, sean traducidas al idioma que hable el testigo, para que se entere de su contenido, y redacte por escrito, en su idioma, las contestaciones, las que se remitirán, del mismo modo que las preguntas, á la interpretación de lenguas» [*«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence»*, Euskal-Erria 8 (1883), 298. or.].

Hortik sortzen zaio kezka nagusia:

«La Ley, bajo el aspecto que la examinamos, ha de regir, pues, respecto de dos grandes grupos ó clases: la de los que hablan el idioma oficial de la Nación, y la de aquellos que, ó la ignoran, ó no están versados en ella, para expresar, con bastante claridad, sus ideas y pensamientos. En este segundo grupo están incluidas las personas que solo entienden el bascuence ó el catalán» [*«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence»*, Euskal-Erria 8 (1883), 299. or.].

Era berean, eskubideen aitortza eza:

«Y sin embargo, son ciudadanos españoles, en el uso y goce de todos los derechos que la Constitución les reconoce. Pero su lengua no está admitida en el régimen administrativo y judicial del Estado, y por eso quedarán, para con el mismo, en una relación de inferioridad, en tanto que los que han nacido en otras povincias, disfrutarán de las mayores ventajas y preeminencias que establece la Ley.

«Que un extranjero no alcance la protección y amparo que un Estado debe á sus nacionales, se comprende perfectamente; pero es de deplorar, y no puede jamás justificarse, que el Poder

público admita distinciones entre sus propios súbditos, cuando se trata del ejercicio de sus altas funciones de tutela, ó de la distribución de los servicios públicos que á todos, por igual, deben prestarse» [«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence», Euskal-Erria 8 (1883), 299. or.]

Interpreteen irtenbidea, nolanahi ere, zeharo arbuia garri iriz-
ten zaio GOROSTIDIRI, horien lana goraipatzen badu ere:

«Débese, por lo tanto, eliminar, en cuanto sea posible, la intervención de intermediarios que, cual los intérpretes, constituyen esa, cómo si dijéramos, solución de continuidad entre el tribunal y el que á su presencia comparece; porque si en todos casos se originan de ello serios inconvenientes, adquieren estos mayor trascendencia, durante el período del sumario, en el cual se conserva, en determinados casos, y por la naturaleza misma de algunos delitos, el principio inquisitivo y el carácter secreto del procedimiento» [«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence», Euskal-Erria 8 (1883), 300. or.]

GOROSTIDIREN aburuz, konponbide bakarra, osterantzeko araubide europarrak oinarri hartuta, honako hau izan daiteke:

«Lo que creemos, es, que la Ley debe distinguir entre los que no hablan el idioma español, estableciendo ciertas reglas y prácticas que equiparen á los basco-nabarro y á los catalanes, en cuanto á su situación de derecho, con los habitantes de las restantes provincias de la nación, aplicando tan solo a los extranjeros los preceptos relativos a la inteligencia del lenguaje.

«Medio adecuado al efecto sería la designación de un magistrado que hable la lengua usual de la región en las respectivas Audiencias de lo criminal; sin que la adopción de tan prudente temperamento, fuese por nadie censurada, como un privilegio, debiendo, ántes bien, ser considerada como una oportuna y acertada aplicación del dogma constitucional de la igualdad

de los ciudadanos ante la Ley [«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence», Euskal-Erria 8 (1883), 301 eta 301. orr.].

Teoria horren jarduna eta praktika ere, gorpuzturik ikusi eta entzun omen ditu GOROSTIDIK bere ogibideko haratonatetan. Adibideak ere ekartzeko moduan dago, Unceta epaile euskaldunaren ekina gogorarazten duenean, euskararen izatea epaiketa lanean jarrita:

«De la eficacia que envuelve la innovación insinuada podemos dar testimonio todos cuantos hemos tenido ocasión de asistir á los varios juicios orales que se han verificado hasta la fecha en la Audiencia de esta Capital, cuyo digno Presidente, nuestro paisano, el Sr. D. José María Unceta, ha dirigido la palabra en bascuence á los procesados y á los testigos, contando con la confianza que á los respetables señores Fiscal y Magistrados inspira el prestigio de que goza y su acrisolada veracidad. Merced á tan sencillo procedimiento, se han sustanciado con todas las solemnidades legales, y sin menoscabo de los fueros de la justicia, los actos de vista en que ese alto Tribunal ha tenido que intervenir» [«El Enjuiciamiento Criminal en sus relaciones con el catalán y el bascuence», Euskal-Erria 8 (1883), 301. or.].

Lekukotza zabala, beraz, GOROSTIDIRENA. Ehun urte baino gehiago dituen horrek azalarazten dizkigu, beste behin ere, egunotako epaile txandakoaren nondik norakoak. Ordukoak eta gaurkoak, agi denez, itxura bertsukoak.

Bonifazio Etxegarai (1878–1956)

Gaur egun euskal legelari gazteen artean aipatuko bagenu BONIFAZIO ETXEGARAIren izena, gehien-gehienek, ziur asko, ezezagun bati buruz egin daitekeen zimikoarekin erantzungo ligukete. Bakan batzuek, Foru zuzenbidearen zurrumbilotxoan sar-

turik daudenek, hain zuzen ere, haren *Derecho Foral Privado* (1950) liburua gogoratuko lukete. Norbaiti ere bururatuko litzaioke *DON BONI* zenaren euskal lana azaltzea, euskarari eta Foru zuzenbideari eman baitzien zumaiar prestu horrek bere ekinaren aldarte nagusia.

Zuzenbidea, foruak, euskara... halakoak zituen ETXEGARAIK jakinbiderik gotorrenak. Horietara emana bizi zen eta horietan bertan nabarmendu zuen bere ekarria, Eusko Ikaskuntza elkar-tearen bidez. Euskaltzaindiaren kide osoa izanda, euskara eta legea uztartu zituen hainbat alditan, erakunde horren *Euskera* aldizkarian JOSE ANTONIO ARANA MARTIJAK zehatz eta zoli azaldu zuenez, DON BONIren bibliografia zerrendatzean [*Euskera*, XXIV (1979)].

XX. mende hasieran, BONIFAZIO ETXEGARAI gaztea, KARMELO ETXEGARAI anaia eta kultura-egile handiaren babesean, Madril aldean ibilia da, Zuzenbideko ikasketak amaitu eta oposizioak prestatzen. Notariotzarakoetan ezin bere burua aurkeztu (nahi-koa urterik ez!) eta 1904. urtean Caceresko auzitegian dugu, idazkari azterketak goituta.

ETXEGARAI, beraz, Euskal Herritik at dugu, lan neketan. Bada, hala ere, Euskal Herrira eta euskararen esparrura berriro eka-riko duenik, ETXEGARAIK berak esandakoaren arabera:

«Me ausenté de nuevo del hogar sin propósitos de retorno; mas la voz diligente de Gregorio me llamó, en ruego de que diera una conferencia en euskera en San Sebastián. La empresa era árdua. Había perdido el hábito de pensar en la lengua materna y tuve por punto menos que imposible volver a adquirir en poco tiempo la costumbre olvidada. Pero me puse a ello, y lejos de sentir la pesadumbre del esfuerzo, gocé de veras durante las horas que invertí en la preparación de mi labor, que me sirvió para que la chispa leve se convirtiese en llama viva»
/Euskalerrriaren alde, 325 (1931), 320. or.]

GREGORIO MUJICA euskalzale bipilaren deia dugu, antza de-
nez, gerogarrenean aztertuko dugun testuaren jatorria.
Testuaren izena *Euskaldunak*, euskeraz da, eta aipu luze ho-
rretan ETXEGARAİK argiro dioenez, 1919. urtean *Euskal*
Esnalea delako elkartearen eraginez eman zuen, eta argitara-
tu ere, *DON BONIK*. Mamiz eta erroz, hitzaldi horrek bizpahiru
gai nagusi ditu. Horien artean, ez laburrenak gure jakin-mi-
nekoak, hitzaldi horretan ETXEGARAİK ikertzen baitu, hogeita
hamabost urte geroago, GOROSTIDIK arakatu zuen gai berbe-
ra, hots, auzitegi eta notario agirietan euskararen erabilera
nolakoa zen edota izan zitekeen. Ikertu ere, ez nolana, ta-
xuz eta moldez baino.

Euskara bera ere, esku-eskura du eta, GOROSTIDIK ez bezala-
xe, euskaraz dihardu, berak lehen aitorturiko zailtasunak gora-
behera. Euskararen gaitzak, nonbait, gogotik aldentu, eta jator
dabilkigu ETXEGARAI, halako lege kontzeptu batzuk artez ema-
teko orduan.

Premia du, zordun da hizperriena. Hori ere herri-berria
da euskal legelari batengan eta, hari berean ere, azpimarra-
tzekoa.

Xehetasunak xehetasun, hona hemen haren pentsamoldea-
ren ildo sustraituenak:

A) Euskara notariotzan

A.1) Lehendabizikoz, Euskal Herriaren zatiketa dakarkigu go-
gora:

*«Gipuzkoa eta Naparroa Iruña'ko Audientziaren mendian
daude; eta an eskatu zaiote Latziñaldariai euskeraz jakitia; ba-
ña Bizkaya Burgos'ko Audientziaren mende dago eta
Burgos'en ardura gutxi dute euskeraren alde; eta ala
Bizkaia'n zabaldu dira Notariyo edo Latziñaldari erdaldun
euskeraz ez dakitenak. Eta esango dezute zuek: jeta Araudi*

orren agintza? Agintza orrekin beste agintza askorekin gertatzen dana gertatu da : Gaceta´rako bakarrik izan da» («Euskaldunak, euskeraz», in Itzaldiak, Martin, Mena y C.^{añ}ren etxean, Donostia, 1920, 69. or.).

A.2) Notarioek euskara jakin beharrekoaz ere ari da ETXEGARAI:

«Mila ta zortzireun eta irurogeita amalauko Azaroaren 9´an agertu zan Latziñaldarien Araudi edo Reglamenteuak agintzen du oek jakin bearako dutela, sinismena daukaten lurrian itz egiten dan izkuntza (dialecto esaten du Araudiak), eta baita ere baikunlariari eta ziñaldari edo testiguai azaldu bearako zaiotela beren izkuntzan, gaztelarrez latidazkai edo eskrituran ipintzen dana» («Euskaldunak, euskeraz», in Itzaldiak, Martin, Mena y C.^{añ}ren etxean, Donostia, 1920, 68. or.).

A.3) Araudi hori indargabetzea deitoratu egiten du ETXEGARAIK:

«Esan dizuet Araudi edo Reglamenteu ori aspaldikua zala; orain berriya degu; ez ditu oraindik urte bi: milla ta bederatzieun eta amazazpiko Jorrailaren 9´an agertu zan. Usteko dezute zuek gauza berriya danez obiagua izango dala. Iaister esango didazute obiagua ala txarragua dan. Araudi onek ez du eskatzen Latziñaldariak euskeraz jakitia. Esaten du, aspaldikuak bezela, azalduko dietela baikunlariari eta ziñaldari edo testiguai beren izkuntzan, gaztelarrez latidazkaian ipintzen dana. Berdin da —esango dezute zuek— azaltza hori ezin liteke egin baikunlariaren eta ziñaldarien izkuntza jakin gabe-ta. Ala diruri, baña...itxodon pixka bat.

» [...] Onekin ez Burgos´en bakarrik, baita Iruña´n ere, Euskalerrira etortzeko baimena emango zaiote euskeraz ez dakiten Latziñaldari edo Notariyuai. Euskeraz dakitenak, entzungo dute baikunlariak esaten dutena eta oei azalduko diyete euskeraz, erderaz papelian ipintzen dana; euskeraz ez dakitenak, erraz egingo dute beren lana, baikunlariak beste gizon baten bitartez esaten duana, latidazkaian ipiñiaz. Onela eman

lezake beste gizon oek esaten duten gauzen sinesmena, ¿baña baikunlariaren borondate edo naitasunarena? Noski ez» («Euskaldunak, euskeraz», in Itzaldiak, Martin, Mena y C.^aren etxean, Donostia, 1920, 70 eta 71. orr.).

A.4) Interpreteen bideari ere bide makur irizen dio zumaiarrak:

«Baña Araudi orrek eskatzen du biurtsari gizon ayen bitartetasuna inter-vivos egintzan edo baldindetan; ¿eta azkenai edo testamentuetan? ¿Nola adiraztuko da Latziñaldari erdaldun euskeraz ez dakiena? Ez dakigu: Araudiak ez du ezer esaten gauza orrezaz, eta ixiltasun ori ez dakit nik nola azaldu. Euskeraz ez dakiten Latziñaldari erdaldunak Euskalerrriyan badirala, badakigu; eta badakigu ere oen aurrrian egiten dirala azkenai edo testamentuak. ¿Nola? Ori ere badakigu: bainkulariak esaten du bere naitasuna zer dan eta ziñaldari edo testigu batek biurtzen du erderara onek euskeraz esaten duena, eta Latziñaldariak ipintzen du testiguari entzun diyona. Eta berriro galdetuko det: ¿zer sinismen emango du Latziñaldari orrek? ¿Baikunlariaren naitasunarena edo ziñaldariaren esaeraena? Baña oraindik gauza gogorragua gertatu liteke, ¿eta ainbat tokitan gertatuko da! Latziñaldariak ez daki euskeraz; bainkulariak eta ziñaldariak ez dakite erderaz; erritik urruti dagon baserri batian ura bizi da; auzuan ez dago iru ziñaldari ayek beste gizasemerik. ¿Nola egin liteke onela azkenai eta nola eman lezake Latziñaldariak sinismena? Ziñaldarien esaeragatik, ez, oek erderaz ez dakitelako. ¿Zeñek biurtuko ditu erderara baikunlariak euskeraz esaten dituen itzak? ¿Zeñek? Latziñaldariaren eskribientiak. Azkenik galdetuko det: ¿zer sinismen eman lezake onela Latziñaldariak?» («Euskaldunak, euskeraz», in Itzaldiak, Martin, Mena y C.^aren etxean, Donostia, 1920, 71. or.).

B) Euskara Auzitegietan

Zabalagoa du esparrua ETXEGARAİK, GOROSTIDIK baino. Prozedura zibileko zein kriminaleko lege espainiarrak ditu hizpide Don Bonik.

B.1) Prozedura zibilekoa

*«Ikusi zagun orain zer gertatzen dan Tribunaletara joaten diran ziñaldari edo testiguakin. Legiak agintzen du oei beren esaera irakurtzia, berak irakurri nai ez badute. ¿Nola egingo dute au erderaz ez dakien euskaldunak? Begira zer agintzen duen auziyak erabakitzeko egin dan legiak: Ez baleki gaztelarrez testiguren batek, galdetuko zayo adierazle edo interprete baten bitartez... Au bakarrik esaten du legiak; eta onek esan nai du erderaz ez dakien euskaldunak ezin lezakeala bere esaera irakurri, au gaztelarrez ipintzen dalako. Eta emen esan biar degu, lenago esan deguna: euskaldunentzat eta gaztelarrentzat ez dala berdiña legia» («Euskaldunak, euskeraz», in *Itzaldiak*, Martin, Mena y C.^aren etxean, Donostia, 1920, 74 eta 75. orr.).*

B.2) Prozedura kriminalekoa

*«Baña bada beste lege bat berdintxuago dirudiena. Ikusi zagun ala dan. Gaizkintzak zuzendatzeko orkoya ematen duena da lege au, eta agintzen du: Ziñaldariak ez baleki España'ko izkuntza (idioma español, legiaren esanez) izendatuko da adierazle edo intérprete bat: onek juramentu egingo du bere lana ondo eta zuzen egingo duela esanaz. Onen bitartez galdetuko zayo ziñaldariari, eta onek erantzungo du, eta nai badu irakurri aren bitartez bere esaera, egin lezake. Ala balitz ipiñiko da au ziñaldariaren izkuntzan eta beriala gaztelarrez» («Euskaldunak, euskeraz», in *Itzaldiak*, Martin, Mena y C.^aren etxean, Donostia, 1920, 75. or.).*

C) *Euskarazko terminologia juridikoa*

ETXEGARAIEN jardunak ezin argiago erakusten du euskal le-gelariaren ezbaia. Berak aitortua, jada irakurria dugu haren esana. Euskara, neurri batean bederen, arrotz zuen, ahaztuxe samar. Gaztelaniaz hainbat berba ezagutu eta ikasita (auzitegi bateko idazkaria zen), euskara hankamotz du ETXEGARAİK zeregin horretan. Makuluaren beharretan dago. Non, aldiz, makulu horiek bilatu? Non aurkitu euskarri horiek? Leku anitzetan, jakina. Aitaponteko ditu Larramendi eta haren hiztegia. Gidalerroa, jesuita andoaindarraren hizperrigintza, aspaldikoa eta, sarritan, errorik gabekoa izan arren.

Gerora ere, baziren SABINO ARANAREN asmaketak eta, zeresanik ez, XIX. mendeko bestelako iturburuak ere (Donostiako *Lore Jokoak* eta abar).

Horretara jarrita, hitz zerrenda ere izan daiteke esandakoa-ren erakusle, hitz horiek banan_banan aztertuz gero.

Ohar bedi, hala ere, ETXEGARAİK, ia beti, jarraian ikusiko dugunez, sinonimia erabiltzen duela. Sinonimiaz baliatze horrek badu euskal testugintzan tradiziorik eta aurrekorik ere. Hizperrigintza hori, bestela, ulertzen zaila izango litzateke.

Horra hor zeregin juridikoetarako euskararen erabiltze horren ezaugarria: osterantzeko hizkuntzek ohiko dituzten kontzeptuak emateko, hizperria da giltza eta, horren aldamenean, huts egin gabe, gaztelaniatik hurbilen eta gertuen dagoen sinonimia, herriak aiseago ezagutu eta ulertuko duena.

Hona hemen nabarmenak:

—*Adierazle*; adierazle edo interprete, «intérprete».

Testuingurua: ... *Ez baleki gaztelarrez testiguren batek, galdetuko zayo adierazle edo interprete baten bitartez...* («Euskaldunak, euskeraz», 67. or.).

Jatorria: Hitz arrunta izanda, jatorria ere LARRAMENDIRENGAN aurki daiteke, «interprete» delako horren ingurukoa. ETXEGARAİK, hala ere, esanahi teknikoan erabiltzen du, hau da, hizkuntza batetik bestera bat_bateko bihurketa egiten duen norbanako hori izendatzeko. Ez dakit noraino izan daitekeen gauza bera, esanguraren aldetik, erdarazko «interprete» eta euskarazko «adierazle», ez baita beti unean uneko itzultzailea, testu baten gainean iradokizunak, azalpenak eta abarrekoak ematen dituenak baino.

—*Araudia*; araudi edo reglamentua, «reglamento».

Testuingurua: ... *Mila ta zortzireun eta irurogeita amalauko Azaroaren 9'an agertu zan Latziñaldarien Araudi edo Reglamentuak agintzen du oek jakin bearke dutela, sinismena daukaten lurrian itz egiten dan izkuntza...* («Euskaldunak, euskeraz», 68. or.).

Jatorria: LARRAMENDIK araude ematen du adiera horrekin. ETXEGARAİK, dena den, beren beregi dihardu araudiaz, estatuko manuen artean legearen azpikoa den hori azaltzeko; ez, ordea, aginpide edo agindu multzo soilak izendatzeko.

—*Azkenaiia*; testamentua, «testamento».

Testuingurua: ... *¿Nola egin liteke onela azkenaiia eta nola eman lezake Latziñaldariak sinismena?* («Euskaldunak, euskeraz», 71. or.).

Jatorria: Larramendik *atzenaiia* ematen duen arren, *azkenaiia* hitz arrunta, ezaguna eta erabilia da aspalditik. IZTUETAK eta abarrek papereratua, ETXEGARAI baino zertxobait geroago erabiliko du, beste batzuen artean, LEIZAOLAK berak.

—*Baikunlaria*; «otorgante».

Testuingurua: ... *baita ere baikunlariari eta ziñaldari edo testiguai azaldu bearke zaiotela beren izkuntzan, gaztelarrez*

latidazkai edo eskrituran ipintzen dana («Euskaldunak, euskeraz», 68. or.).

Jatorria: *Baikun* horren erreferentzia bakarra baimenari dagokionaren aldetik dabil; ez, oster, usu izan dugun «prenda, hipoteca» direlakoan esanguratik. *Baikun* horri *lari* atzizkia jarrita, *baikunlari* hori izango litzateke hitz horren lehen testigantza, notarioaren aurrean egiten diren eskrituretako parte hartzaileari buruz. Aintzat hartzekoa, era berean, semantika juridikoaren arloko nahasmendua, eskrituretan egiten dena ez baita inolako «baimena» ematea, ezpada alderdien arteko adostasuna adierazi eta adostasun horren gaineko fede publikoa ematea. Hortaz, «aitortza» horren esanahia ez da hemen «permitir», «autenticar» baino.

—*Baldindea*; «estipulación».

Testuingurua: ... *Baña Araudi orrek eskatzen du biurtsari gizon ayen bitartetasuna inter-vivos egintzan edo baldindetan* («Euskaldunak, euskeraz», 71. or.).

Jatorria: Zinez, LARRAMENDIEN girokoa dugun hori, bestela ere, erabili du ETXEGARAİK. LARRAMENDIK esango lukeena «pacto, convención», itun barruan izan daitezkeen xehetasunetatik hainbat adierazteko tenorean jarri du ETXEGARAİK. Eskrituraren barneko zati zehatz baten eramaile dugu *baldinde* delako horrek, *baikunlari* horien artean itundutako osoaren zati gisa.

—*Biurtsaria*; «traductor».

Testuingurua: ... *Baña Araudi orrek eskatzen du biurtsari gizon ayen bitartetasuna inter-vivos egintzan edo baldindetan* («Euskaldunak, euskeraz», 71. or.).

Jatorria: LARRAMENDIEN lortatzekoa. ARRESE BEITIA euskal olerkariak erabilia, hain zuzen ere, olerkigintzan diharduenari buruz mintzatzeko. Ez, inola ere, «interprete» edo bitartekaritza lana azaltzeko. Horra hor, beste behin ere, erabilera ezezagun baten lekukotza.

—*Gaizkintza*; «mala acción», «fechoría».

Testuingurua: ... *Gaizkintzak zuzendatzeko orkoya ematen duena da lege au, eta agintzen du: Ziñaldariak ez baleki España^{ko} izkuntza (idioma español, legiaren esanez) izendatuko da adierazle edo intérprete bat* («Euskaldunak, euskeraz», 75. or.).

Jatorria: OIHERNATEN *Atsotitzak* delakoan agertua, LARRAMENDIK «malicia» delakoaren ordaintzat ematen du. Ohar bide, hala ere, egun «delito» izango litzatekeena LARRAMENDIK *arauzte* delakoaren bitartez ematen duela. Ez da, hortaz, bereizkuntzarik ETXEGARAIEN aldetik, modu orokorrean erabiltzen baitu adiera hori gaitz eginetan.

—*Latidazkaia*; «escritura pública».

Testuingurua: ... *baita ere baikunlariari eta ziñaldari edo testiguai azaldu bearako zaiotela beren izkuntzan, gaztelarrez latidazkai edo eskrituran ipintzen dana* («Euskaldunak, euskeraz», 68. or.).

Jatorria: Argi dago horren iturburua SABINO ARANAREN eskutik datorkigula. AZKUEK azaldu du artoski horren zergatia: *Lagi* omen zuten euskaldunek herezko eta susterreko, *lege* berriagoaren orde. Hala entzun bide zuen ARANAK eta hala erabiltzen hasi zen euskalari hura. Adibideak non_nahi aurki daitezke *Orotariko Euskal Hiztegian*. Adiera honetan, aldiz, ez dut testigantzarik ikusi. Argi dago osaketa *lagi* + *idazkaia*, bi-biok ARANAREN kutsukoak.

—*Latziñaldaria*; «notario».

Testuingurua: ... *Gipuzkoa eta Naparroa Iruña^{ko} Audientziaren mendian daude; eta an eskatu zaiote Latziñaldariai euskeraz jakitia* («Euskaldunak, euskeraz», 69. or.).

Jatorria: Ildo berekoa dugu hori ere. *Lagi + ziñaldaria* izango litzateke horren osaketa, notarioak ematen duen lekukotza-
ren agerikoa eta legezkoa adierazteko. *Orotariko Euskal Hiztegian* ez dut aurkitu horren lekukotzarik. Ezta AZKUE eta AITA AKESOLOrenetan. Nolanahi ere, *latziñaldari* delako horrek arrakasta nabaria izan zuen, 1936. urteko gerra arteko garaian behinik behin. 1936–1937 bitarteko *Euzkadi'ko Agintzaritzaren Egunerokoan* adiera berbera erruz erabili zen, Euskadiko Notarioen Elkargoko dekretu arau_emailearen barruan. Gehitzekoa, beraz, honako hau, lehendik notarioa bera izendatzeko ezagutzen genituen *baratari* (OIHENART), *eskribau* (arrunta) nahiz *notario* (arrunta) adierei.

—*Sinismena*; «fe pública».

Testuingurua: ... *Eta berriro galdetuko det: ¿zer sinismen emango du Latziñaldari orrek? ¿Baikunlariaren naitasunarena edo ziñaldariaren esaeraena?* («Euskaldunak, euskeraz», 71. or.).

Jatorria: Hitza arrunta izanda ere, semantikaren arloko gorabeherak datoz burura, «fede» dena «sinismen» bihurtuta. Notarioak zerbait ematen baldin badu fedea da. Fede horrek, aldiz, agiriak egiaztatzen ditu, eta egiaztapen horri zor zaion sinismena maila aldakorrekkoa izan daiteke. Legez, jakina, horrek du indarra, geroagoko ondorioak zehazterakoan.

—*Ziñaldaria*; «testigo».

Testuingurua: ... *Esaten du, aspaldikuak bezela, azalduko dietela baikunlariari eta ziñaldari edo testiguai beren izkuntzan, gaztelarrez latidazkaian ipintzen dana* («Euskaldunak, euskeraz», 70. or.).

Jatorria: AITA AKESOLOK hizperri moduan ematen du eta bi adiera egozten dizkio hitz honi: batetik, lekukoarena eta, bestetik, notarioarena. Hemen, argi ikusten denez, lehenengo esanahian erabiltzen du ETXEGARAİK.

Bide beretik ere, LEIZAOLAK berak, lau urte geroago, antzeko terminologia erabili zuen, lege kontuez idaztean:

«Euskera garbitzeko emen olio tanto bat botatzen degu. Ia, itz oyek zabaltzen dira: Ogasunak = bienes,azienda. Azkenaya = azken_naya testamentoa. Epaille = jueza. Ondatzale = bere azienda aipetik galtzen duana. Latziñaldari = Notayoa, notarioa. Ziñaldari = testigoa. Balkuniaria (sic: testuaren barruan baikunlaria dator)= testamentoa egiten duana, jabea. Ondoreko = eredere. Ondore_ordeko = sustitutoa. Eskubide = derecho. Onibar = lur, etxe edo alako ogasun bat, "inmueble". Ezkontsaria = "dotia", "dote"» (Leizaola, J. M^a., Obras completas de Jesús María de Leizaola, Sendoa, Donostia, 1981, I. liburukia, 23–28. orr.)

D) ETXEGARAIren gogoeta eta ondorioak

ETXEGARAI jakitun da, badaki euskara eta legearena ez dela aise eta erraz konpontzekoa. Berak ez ditu horretarako irtenbi-deak. Horrexegatik, *Euskal Esnalea* elkartearen entzule ziren haien aurrean jarraiko gogoeta eta deidar zabala egin zuen ETXEGARAIK, 1919. urteko martxoaren 19an, guri ere, hainbate-tan, era-erara etor dakigukeena:

«... Ala izanik, euskeraren bizitza gure eskuetan dago; eta orren-gatik esan dizutet, guk nai badegu euskaldunentzat legiaren berdintasuna eskuratuko degula. Onetarako biar ditugu Agintari, Epailari, Latziñaldari euskeraz dakitenak ¿Izan liteke au orain? ¿Ba alditugu gure artian emen, Euskalerrian, orretarako gizon egokiyak, euskeraz dakitenak? Ez det nik galdera oni erantzun bearrik; gauza bat bakarrik esango det, len esan detana: gogor egin biar degula euskeraren alde, gure alegin guztiyakin euskera zabaldu dedin Euskalerra guztiyan eta euskaldun artian.

Euskalzale askok, euskalzale zintzo askok, lan au laster-laster egin nai luteke; eta ez ori bakarrik, euskera garbitu eta apaindu nai lukete goizetik-gabera. Barka zaidatela jaun oek, baña

nere ustez, lan au ez da orren azkar egin litekean lana. Gogora ekarri zagun gure izkuntza erdi-ila iduki degula eunki askotan, eta ezin leike orren ariñ piztu aiñ luzaro erdi-ilik egon dana» («Euskaldunak, euskeraz», 82 eta 83. orr.).

Andres Urrutia